

23. Хименко С. А. Лінгвокогнітивні аспекти реалізації концепта «Материнство» в англomовній картині світу / С. А. Хименко // Наука і сучасність. Педагогіка. Філологія : зб. наук. пр. – Т. 42 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Логос, 2004. – С. 215–223.
24. Хименко С. А. Семантична диференціація номінативного простору «Материнство» в англomовній картині світу (на матеріалі лексикографічних джерел) / С. А. Хименко // Матеріали 2-ї Всеукр. наук.-практ. конф. «Мови у відкритому суспільстві». – Чернівці : [б. в.], 2006. – С. 61–64.

Статтю подано до редколегії
12.03.2012 р.

УДК 81'374

Є. І. Гороть – кандидат філологічних наук, професор кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Л. К. Малімон – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки

Комбінувальна форма як складник дериваційної системи англійської мови

Роботу виконано на кафедрі практики англійської мови ВНУ ім. Лесі Українки

Статтю присвячено дослідженню словотвірного потенціалу комбінувальних форм у сучасній англійській мові.

Ключові слова: комбінувальна форма, словотворчий процес, ядро, периферія, комбінаторні властивості, дериват.

Гороть Е. И., Малимон Л. К. Комбинирующая форма как составная часть деривационной системы современного английского языка. Стаття посвящена исследованию словообразовательного потенциала комбинирующих форм современного английского языка.

Ключевые слова: комбинирующая форма, словообразовательный процесс, ядро, периферия, комбинаторные особенности, дериват.

Horot Eu. I. Malimon L. K. Combining Forms as a Component Part of the Word-building System of Modern English. The article is dedicated to word-building potential of combining forms in Modern English.

Key words: combining form, word-building potential, nucleus, periphery, combinability peculiarities, derivative.

Постановка наукової проблеми та її значення. Вивчення словотворчих процесів бере свій початок від античних часів. Ще філософи Платон та Арістотель цікавилися питанням «перетворення коротких слів у довгі». Із тих пір феномен словотворення щораз більше цікавить науковців. Написано велику кількість наукових статей, монографій, захищено дисертації, які стосуються отримання цілісного опису словотворчих процесів на матеріалі різних мов. Аналіз теоретичного доробку з теорії словотворення уможливило виокремити два основних напрями його вивчення – *онтологічний* та *когнітивний*, у межах яких виокремлюються різні підходи до тлумачення словотвору залежно від вибору предмета вивчення та акцентуації уваги на тому чи іншому аспекті словотвору.

У межах онтологічного напрямку виділяють морфологічний підхід, у рамках якого визначено морфологічні характеристики складників похідного слова як частини мови та як синтаксичного атома, виявлено способи словотвору (афіксація, словоскладання, скорочення різних типів, конверсія, реверсія). В основі підходу до аналізу словотворення з позицій когнітивної лінгвістики знаходиться *концепт*, якому мовець хоче дати назву за схемою «значення – слово». За чеським лінгвістом П. Штекауером, задля отримання номінації концепт проходить п'ять рівнів: перший – *концептуальний*, де концепт аналізують за категоріальними ознаками (субстанція, дія, якість або супутні обставини – місце, часу або способу дії), другий – *семантичний* (аналіз значень), третій – *ономасіологічний*, де один із семантичних компонентів обирається як ономасіологічна основа для номінації, четвертий – *ономатологічний* (за принципом від форми до значення), п'ятий – *фонологічний*, де

© Гороть Є. І., Малімон Л. К., 2012

форми комбінуються з дотриманням морфологічних та фонетичних правил [19, 7]. З огляду на вищесказане, тема нашого дослідження видається **актуальною та перспективною**. Адже труднощі при дослідженні словотвірного рівня мови полягають насамперед у варіативності його елементів і в постійному процесі формування нових словотвірних формантів. Цілком природно, що саме мінливість, як одна з головних ознак системи словотвору, спричиняє появу численних асистемних явищ, поверховий розгляд яких може призвести до заперечення системної організації словотвору взагалі. А тому **мета** нашого дослідження – проаналізувати словотвірний потенціал *комбінувальних форм*, їх системні та лінгвоконцептуальні параметри в сучасній англійській мові.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Традиційна класифікація структурних елементів передбачає виділення «зразкових» одиниць кожного рівня. У галузі словотвору такими елементами вважають «корінь» і «афікс». Ці словотвірні категорії можна чітко розмежувати. Вони відповідають максимуму критеріїв, відповідно до яких відбувається віднесення їх до певного рівня словотвірної системи мови. Проте поряд із такими «зразковими» одиницями є елементи, що відповідають лише певній частині цих критеріїв – *словотвірні елементи перехідного характеру*. Розподіл компонентів тієї чи іншої словотвірної категорії на «зразкові» та «незразкові» означає поділ системи словотвору на «центр» і «периферію».

Розглядаючи питання про віднесення конститuentів словотвору до центру чи периферії, вважаємо за доцільне також зазначити, що під системою словотвору розуміємо сукупність її елементів в ієрархічних взаємозв'язках щодо мовних рівнів та способів їх організації – механізмів, під якими лінгвісти мають на увазі моделі та способи словотвору. Відомо, що конституенти словотвору – це будь-які матеріально втілені одиниці мовної системи, які беруть безпосередню участь у процесі словотворення [3, 6].

Складність цього питання передусім спричинена особливим характером словотвірних категорій. Це ускладнює вияв логічних та генетичних взаємозв'язків між ними, хоча загальновідомим є такий факт: об'єктивно в синхронії і в діахронії мовна система – безперервний ланцюжок явищ у тому розумінні, що між її окремими рівнями та підсистемами немає чітких, абсолютних меж. Поряд із явищами, які перебувають у повному розвитку, існують такі фактори, що є поступовим переходом. На відміну від моментального «революційного» акту творення лексичних одиниць, нові досліджувані словотвірні елементи формуються «еволюційно» (поетапно).

Перехідні явища насамперед становлять більш чи менш широку перехідну зону – периферію, до якої належать елементи, наділені не всіма релевантними ознаками цієї системи, або такі, що мають їх недостатню кількість. Правомірним є твердження, що в межах словотвірних категорій, які містять певну сукупність словотвірних елементів, виникає специфічна ієрархія складників щодо їх віддалення від центру (центрів) чи наближення до нього (них). Отже, центральні та периферійні явища можна виявити лише на рівні системи та виділених усередині цієї системи підсистем елементів. Окреслення центральних і периферійних явищ у межах системи не означає, що між центром та периферією існує непрохідна межа, навпаки, центр і периферія тісно переплітаються й знаходяться в постійній взаємодії між собою.

Ми погоджуємося з думкою тих дослідників, які відносять *комбінувальні форми* до елементів перехідного характеру [3; 4; 5]. Підставою для цього є розрізнення в сучасному мовознавстві одиниць лінгвістичного аналізу, одиниць спостереження й одиниць мовно-психологічного сприйняття [1]. До основних ознак словотвірних елементів перехідного типу лінгвісти відносять: 1) їх серійність, тобто участь в утворенні не окремих слів, а низки дериватів; причому в усіх одиницях дериваційного ряду цей словотвірний елемент повинен мати однакове значення; 2) семантичну диференціацію, тобто ті зрушення, що наявні в мовних утвореннях у бік абстрагування, узагальнення значення; 3) уніфікацію відношень між безпосередніми складниками дериватів і словотвірними елементами перехідного характеру [4, 40].

Комбінувальним формам властиві ширші комбінаторні властивості в дериватах, що проявляється в їхній здатності вживатись у препозиції та в постпозиції щодо інших основ. Такі властивості більшості із них засвідчують про збереження ними статусу одиниць кореневого типу навіть у позиціях, властивих афіксам. Для надання статусу кореня тому чи іншому словотвірному елементові слід мати: 1) свободу переміщення; 2) з'єднувальний голосний; 3) сполучення з афіксами [1]. Комбінувальні форми можуть мати одну або кілька з названих вище ознак, що засвідчує про їхні

закріплення в статусі саме *кореневого елемента* словотвірної системи мови. Низка одиниць класичного походження має лише одну ознаку: ці одиниці можуть приєднуватися до початкової або кінцевої основи (наприклад, *thermodynamics, thermocouple, thermopile, thermostat, ectotherm, homeotherm, poikilotherm*). Деяким властиві дві ознаки з наведеного переліку: крім сполучення зі з'єднувальним голосним, вони здатні приєднувати не лише основи, а й афікси (наприклад, *dendrology* і *dendroid, phonogram* і *phonate, calciferol* і *calcium, acetogenic* і *acetal, adenovirus* і *adenoma, fibroblast* і *fibroin*). Більшість комбінувальних форм приєднуються до першого чи другого компонента дериваційної моделі за допомогою інтерфіксів *-t-*, *-g-*: *aeriform, dentiform, bactericide, agglutino-gen, accelerometer, ultrasonography*.

Запозичені словотвірні елементи цього типу збільшують аглютинативні тенденції в мові. У цьому плані комбінувальні форми є перспективним матеріалом для дослідження, оскільки яскраво демонструють динаміку «розпізнавання» морфемної будови іншомовної лексики на мовному ґрунті [6, 235].

Огляд теоретичної літератури показав, що не всі параметри цих дериваційних формантів висвітлені докладно, немає єдиного підходу до визначення статусу дериваційних елементів цієї категорії. Різноманітні підходи, класифікації, наявні розбіжності в презентації та визначенні статусу й характеристик комбінувальних форм іще більше доводять важливість, дискусійність і невирішеність проблеми встановлення особливостей цих словотвірних одиниць, що є актуальним для вивчення основних мовних та немовних чинників розвитку і загальнонаціональної мови, і терміносистем, для аналізу джерел, шляхів лінгвального механізму формування нових словотвірних елементів і моделей. Без нього неможливе здійснення глибокого аналізу системних характеристик іншомовних формантів, що має велике значення в лінгвістиці.

Думки вчених щодо статусу цих одиниць розходяться, про що засвідчують розбіжності в їх морфемній класифікації: зазначені елементи трактуються як корені [17; 18], особливі кореневі морфеми [2; 13], афіксоїдні елементи [15], основи [16], одиниці особливого статусу [14], окремі слова [10; 11].

На думку Ч. Брауна, усі препозитивні й лише деякі постпозитивні елементи термінологічного характеру можна віднести до розряду комбінувальних форм: *acro-, adeno-, allo-, bio-, -biosis, -gamous*; решта постпозитивних одиниць класифікується дослідником як суфікси: *-latry, -mancy, -geny, -iasis* [16, 19].

Препозитивні та постпозитивні комбінувальні форми розглядаються У. Фладом як корені (roots): *denti-, ferous-, sphero-, -sphere, phono-, -phone* та як афікси: *neo-, ortho-, hetero-, -logy, -scopy, -tome, -tomy* [18, 27]. На тій же позиції стоїть Т. Бруннер, але, замість терміна «корінь», він використовує назву «слово-корінь», не включаючи сегментні субморфи: *hepat-(hepatectomy), gastr-(gastriloquist), arth-(arthrotomy)* [17].

По-різному трактується статус цих одиниць в англomовних тлумачних словниках: такі елементи називаються то як слово [Longman 297], то як компонент слова [3, 223], то як форма слова [4, 176]. Упорядники короткого Оксфордського словника роблять акцент на диференціації вищезгаданих елементів за їхнім розташуванням у слові: форманти, що знаходяться в препозиції, належать до «комбінувальних форм» (combining forms): *anglo-, aero-, hydro-*; а форманти, що перебувають у постпозиції, належать або до суфіксів (suffixes): *-androus, -ocracy, -gen, -gynous*; або до закінчень (endings): *-grapher, -graphic, -lite, -logy*; або до кінцевих елементів (terminal elements): *-mancy, -lith, -manis, -meter*; або до комбінувальних елементів (combining elements): *-phile, -phonous, -plasty* [1, 10].

Не беручи до уваги позицію комбінувальних форм у словотвірній моделі, О. І. Смирницький наголошує, що комбінувальні форми не можна прирівнювати до афіксів, тому що вони можуть займати будь-яку позицію в слові. Лексеми типу *telephone, telegraph* дослідник називає складними словами, а їх компоненти – кореневими морфемами особливого типу, які неможливо прирівнювати до корневих морфем простих слів, оскільки ці словотвірні елементи поза межами словотвірної категорії дериватів не трапляються. Автор зазначає, що кореневі морфеми особливого типу не слід уважати афіксальними одиницями, адже в такому разі лексеми з комбінувальними формами не мають у своєму складі кореневої морфеми взагалі [13, 54].

Схожу думку висловлює О. Б. Шахрай, витлумачуючи комбінувальні форми як зв'язані кореневі морфеми, які наближаються до афіксів, хоча не є справжніми афіксами, оскільки мають конкретне

лексичне значення та можуть займати різні позиції в слові. Учений пропонує свою класифікацію цих словотвірних одиниць: препозитивні елементи, що мають властивості кореневих морфем і префіксів, є «префіксоїдами» або «префіксоподібними елементами»; форманти, що мають властивості кореневих морфем і суфіксів, є «суфіксоїдами» або «суфіксоподібними елементами» [15, 14].

На думку інших дослідників, афіксоїди – це кореневі морфем, які виконують функцію афікса, але наділені специфічними рисами, що відрізняє їх від власне морфологічних словотвірних елементів: у похідних словах коренева, структурно зв'язана морфема набуває функції афікса [2, 20].

Багато вчених є противниками віднесення комбінувальних форм до будь-якого з класів словотвірних елементів, оскільки вони є особливим типом словотвірних формантів термінологічного характеру [14, 21–22]. На нашу думку, досліджувані дериваційні одиниці не можна класифікувати як кореневі морфем. За своїми формально-функціональними властивостями ці елементи не відповідають усім критеріям, за якими словотвірні одиниці належать до будь-якого з чотирьох класів кореневих морфем. Вони не можуть функціонувати як самостійні лексичні одиниці, хоча й мають чітко виражену семантичну функцію та особливі комбінаторні характеристики.

Чітко розмежовуючи словоскладання та афіксацію в англійському словотворі, О. Д. Мешков вважає неправомірним зарахування такої великої кількості словотвірних елементів до розряду напівпрефіксів, префіксоїдів, суфіксоїдів і наголошує на наявності підстав для надання цим словотвірним елементам лінгвістичного визначення – комбінувальна форма. Наприклад, формант *-cide* (від лат. *caedere* вбивати) має конкретне лексичне значення «той, хто вбиває», або «те, що вбиває», а інколи «акт убивства чи знищення» в прямому чи переносному значенні: *algicide*, *biocide*, *genocide*, *insecticide*, *liberticide*, *matricide*, *microbicide*, *ovicide*, *patricide*, *spermicide*, *vermicide*, тому цей словотвірний елемент не можна вважати суфіксом, який завжди має лише абстрактне значення. Латинський формант *-cide* дослідник класифікує як комбіновану форму, що зберігає характеристики повнозначного слова і має в мові конкретне лексичне значення [10].

Запозиченими словами з грецької або латинської мови, що можуть набирати вигляду афікса, називає комбінувальні форми М. І. Мостовий [11, 12]. На думку автора, їх слід відрізнити від афіксів, оскільки ці слова вільно існували в мові, з якої вони були запозичені. Крім того, автор наголошує, що комбінувальні форми мають інтернаціональний характер і відрізняються від інших запозичень із тієї причини, що складні слова й деривати, до складу яких уходять ці форманти, не існували в класичних мовах, а були утворені протягом новітнього часу. Окремі комбінувальні форми тяжіють до самостійного вжитку в розмовній мові, наприклад: *auto*, *stereo* та ін. [11, 13].

Дослідженню комбінувальних форм, їх місця в мовній ієрархії присвячене дисертаційне дослідження О. В. Круглій [8]. За твердженням автора, саме термін «комбінувальна форма» є цілком придатним для називання аналізованої сутності.

На нашу думку, у практичному розумінні комбінувальні форми слід розглядати як кореневі морфем специфічного типу, як словотвірні елементи перехідного характеру, що трапляються лише в дериватах. Зауважимо, що під *дериватом* розуміємо будь-яке вторинне утворення, зумовлене іншим знаком чи сукупністю знаків, одиницю номінації зі статусом слова незалежно від простоти чи складності структури останнього [9, 64]. Специфіка комбінувальних форм полягає в їх дистрибуції. Ці словотвірні одиниці мають конкретне лексичне та словотвірне значення, можуть займати різні позиції в дериваційній моделі. На відміну від афіксів, одиниць зв'язаних та таких, що не мають корелятивів, які самостійно та вільно функціонують у мові, вони співвідносяться і за формою, і за значенням з автономними словами. Їм притаманна типова структура, ідентична чи схожа із семантичною структурою повнозначних слів. Комбінувальні форми є повнозначними, оскільки їх можна перефразувати за допомогою таких самих повнозначних одиниць.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, визначальним для окреслення лінгвального статусу іншомовних елементів словотвірного рівня є їхні позиційні властивості, тип сполучування із ними морфем, їхня комбінаторна сила, здатність до формального варіювання та вироблення спеціалізованих узагальнених значень.

Комбінувальні форми – це словотвірні елементи, лінгвальний статус яких варіює від кореневих морфем специфічного типу до комплексів морфем. Вони є дериваторами перехідного характеру, яким властиво формувати довгі дериваційні ряди, що, в разі необхідності, можуть розширюватися.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо лінгвокогнітивний аналіз комбінувальних форм конкретних терміносистем та укладання відповідних словників комбінувальних форм.

Список використаної літератури

1. Азарова Л. Є. Структурна організація складних слів (концепція «золотої» пропорції) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. Є. Азарова. – Вінниця, 2002. – 42 с.
2. Бортничук Е. Н. Словообразование в современном английском языке : [уч. пособие для ин-тов и фак. ин. яз.] / Е. Н. Бортничук, И. В. Васильченко, Л. П. Пастушенко ; [под. ред. Ю. А. Жлуктенко]. – Киев : Изд-во. при Киев. гос. ун-те, 1988. – 261 с.
3. Гармаш О. Л. Система словотвору англійської мови та інноваційні процеси літературознавства : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Л. Гармаш. – Запоріжжя, 2005. – 21 с.
4. Єнікєєва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови : монографія / С. М. Єнікєєва. – Запоріжжя : ЗНУ, 2006. – 302 с.
5. Зацний Ю. А. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови / Ю. А. Зацний, Т. О. Пахомова. – Запоріжжя : Запоріж. держ. ун-т, 2001. – 243 с.
6. Карпіловська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація : монографія / Є. А. Карпіловська; відп. ред. Н. Ф. Клименко. – К. : Наук. думка, 1999. – 298 с.
7. Колесова Л. О. Словотвір в англійській мові: історична ретроспектива / Колесова Л. О // Нова філологія. – Запоріжжя, 2009. – № 34. – С. 217–221.
8. Круглій О. Р. Роль комбінувальних форм у категоризації та класифікації понять / О. Р. Круглій // Наук. вісн. ВНУ ім. Лесі Українки : наук. журнал / гол. ред. Коцан І. Я. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – № 5. Сер. «Філологічні науки». – С. 305–309.
9. Кубрякова Е. С. Типы первых компонентов словообразовательных конструкций как классы размытых множеств / Е. С. Кубрякова, П. А. Алейников, В. Г. Марина // Аффиксоиды, полусуффиксы и аффиксы в научном стиле и литературной норме. – Владивосток : ДВНЦ АНСССР, 1980. – 175 с.
10. Мешков О. Д. Современное английское словообразование / О. Д. Мешков. – М. : Высш. шк., 1985. – 156 с.
11. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови : [підруч. для ін-тів і фак. інозем. мов]. – Х. : Основа, 1993. – 256 с.
12. Семерикова З. В. Семантические механизмы в ядре и периферии словообразовательного гнезда / З. С. Семерикова // Семантические механизмы в системе лексической номинации и в актах коммуникации. – М. : МГИИЯ, 1989. – С. 4–9.
13. Смирницкий А. И. Морфология английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Изд. лит. на иностр. языке, 1959. – 439 с.
14. Хмелик Л. Я. Комбинирующаяся форма в системе средств английского словообразования : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. Я. Хмелик. – Киев, 1972. – 23 с.
15. Шахрай О. Б. Очерки истории слов греческого происхождения и их оформления в английском языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. Б. Шахрай. – Ленинград, 1972. – 22 с.
16. Brown Ch. The Contribution of Greek to English / Ch. Brown. – The Vanderbilt University Press, Tennessee. – 1962. – P. 32.
17. Brunner Th. F. The Elements of Scientific and Specialized Terminology / Th. F. Brunner – Columbus, Ohio, USA, 1967. – P. 11.
18. Flood W. Scientific Words, their structure and meaning / W. Flood. – London, 1960. – P. 13.
19. Stekauer, Pavol. An Onomasiological Theory of English Word-Formation. – Amsterdam : Philadelphia, 1998. – 150 p.

Список лексикографічних джерел

1. The Concise Oxford Dictionary of Current English. – Oxford, 1961. – 760 p.
2. Longman Dictionary of Contemporary English. – Longman Group Ltd., 1995. – 1668 p.
3. Merriam Webster's Collegiate Dictionary. – Tenth Edition. – Springfield, Massachusetts, U.S.A., 1999. – 1559 p.
4. Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary. – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 1081 p.

Статтю подано до редколегії
12.03.2012 р.